

Χριστιανική Σεισάχθεια (Αθανάσιος Ν. Ζιάκας, Δρ. Φιλοσοφίας)

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Η δουλεία, ένα έγκλημα διαρκείας όπως έχει χαρακτηριστεί, υφίστατο ως αποδεκτός θεσμός στις προχριστιανικές κοινωνίες της Οικουμένης, ενώ διάφορες παραλλαγές του φαινομένου υπήρχαν και λειτουργούσαν κανονικά σε όλα τα έθνη της αρχαιότητας. Φαίνεται πως η δουλεία ήταν ενδημική από τις πρώτες κοινωνικές συσσωματώσεις του ανθρώπινου είδους, ενώ υπήρχε σε ισχύ και στα σημιτικής προέλευσης έθνη συμπεριλαμβανομένων και των Εβραίων.

Η ελληνική παραλλαγή της δουλείας ως θεσμού είχε διάφορες εκφάνσεις με περιπτώσεις και διαβαθμίσεις σκλάβων, που ποίκιλλαν από αργυρώνητους, οικόσιτους (οικέτες), παλλακίδες και τροφούς, ενώ δεν έλειπαν και δούλοι, οι οποίοι συνόδευαν τους αφέντες τους στο πεδίο της μάχης. Κατά τα ελληνιστικά χρόνια, που διαδόθηκαν οι ιδέες των στωικής απόχρωσης φιλοσόφων, η δουλεία αρχίζει να γίνεται αντιληπτή και να αντιμετωπίζεται δειλά-δειλά ως φαινόμενο ξένο προς την ανθρώπινη φύση, ως έθος που δεν αρμόζει στο ανθρώπινο ον.

Όπως και να έχει η ποιότητα της ζωής του δούλου κατά τις αρχαιοελληνικές κοινωνίες δεν ήταν αποτέλεσμα του θεσμικού status, εντός του οποίου διαβιούσε, αν και αυτό ήταν ένας παράγοντας, όσο περισσότερο- και καθοριστικά- της

σχέσης που αναπτυσσόταν μεταξύ του σκλάβου και του κυρίου. Δεν είχε τόσο σημασία αν ήσουν σκλάβος ή όχι αλλά υπό ποιού προσώπου την κυριαρχία διαβιούσες. Στις κοινωνίες της ρωμαιοκρατίας η δουλεία ισχύει ως αποδεκτός θεσμός ως ένας τέτοιος ζωτικός για την ίδια την ύφανση της κοινωνίας.

Η εμφάνιση του Χριστιανισμού στο προσκήνιο κατά τους πρώτους αυτοκρατορικούς χρόνους έρχεται να υπερβεί τους πολιτειακούς θεσμούς «επιτάσσοντας» τόσο από αφέντες όσο και από δούλους την εξάσκηση της αγάπης. Η μη απευθείας σύγκρουση του Χριστιανισμού με το θεσμό εξελήφθη ως υπόθαλψη της δουλείας, παρανόηση που υφίσταται κατά μέγα μέρος και στις μέρες μας.

Η πλήρης αποκήρυξη του θεσμού λαμβάνει σάρκα και οστά κατά τον 4ο μετα-χριστιανικό αιώνα από τον Γρηγόριο Νύσσης, αδελφό κατά σάρκα του Μεγάλου Βασιλείου, ο οποίος όρθωσε το ανάστημά του Χριστιανικού λόγου και, στο προετοιμασμένο από προγενέστερους του πατέρες της Εκκλησίας έδαφος, έσπειρε τον σπόρο της κατάργησης του επαχθούς αυτού θεσμού. Εντός μιας κοινωνίας, με παγιωμένη μέσα της την δουλεία, ο επίσκοπος Νύσσης της Καππαδοκίας Γρηγόριος ίσταται ένας εναντίον πολλών. Ο Καππαδόκης πατέρας είναι ένας νέος Σόλων, κήρυκας μιας σεισάχθειας όχι οικονομικής αλλά πνευματικής φύσεως. Αποκηρύσσοντας την ιδιοκτησία σκλάβων και βασιζόμενος σε λογικά επιχειρήματα εναντίον του αρχαίου αυτού έθους προβαίνει σε έκκληση για αποτίναξη του θεσμού. Η προσπάθειά του διαθέτει ποικίλλα χαρακτηριστικά και αποτελεί ένα κράμα βιβλικής κατανόησης, ρητορικών επιχειρημάτων, επικοινωνιακών τακτικών και παραδοσιακού τύπου επιχειρηματολογίας.

Παρόλο που πολλοί Πατέρες της Εκκλησίας πίστευαν ότι η δουλεία ήταν «εκτός του πνεύματος του Χριστιανισμού», πολλοί συμφωνούσαν πως η εγκατάλειψη του θεσμού «θα προκαλούσε μεγάλη αναστάτωση στην κοινωνία». Η κύρια επιχειρηματολογία εντός των εκκλησιαστικών κύκλων ήταν η εξής:

1. Δεσπότες και δούλοι είναι ίσοι ενώπιον του Θεού (θέση του Απ. Παύλου και κοινή

τοποθέτηση μεταξύ των Πατέρων).

2. Η δουλεία δεν αποτελούσε μέρος του αυθεντικού σχεδίου του Θεού για τον άνθρωπο αλλά εγκαθιδρύθηκε από αυτόν ως αποτέλεσμα της πτώσης και της λεγόμενης κληρονομικής «αμαρτωλότητας» του ανθρώπου (ιδέα που εντοπίζεται στον Γρηγόριο Ναζιανζηνό, τον Ιωάννη Χρυσόστομο, τον Αμβρόσιο και στον Αυγουστίνο στο έργο «Civitas Dei», όπου λαμβάνει την πιο γνωστή της έκφραση).

3. Η δουλεία είναι ωφέλιμη στον δούλο ως αντίδοτο για την δική του αμαρτία ή ως διόρθωση της δικής του ανοησίας (πράγμα που θυμίζει Αριστοτέλη αλλά βρίσκεται στον Βασίλειο αλλά και στον Αμβρόσιο και τον Αυγουστίνο).

4. Μόνο το σώμα του ανθρώπου μπορεί να υποδουλωθεί, όχι ο νους ή η ψυχή του (απαντάται στους Στωικούς αλλά και στον Αμβρόσιο).

Μία από της επικρατέστερες δικαιολογήσεις του θεσμού, που απαντώνται τόσο στα γραπτά του Αυγουστίνου αλλά και στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, ανάμεσα σε άλλους, είναι το ότι, αν και η δουλεία θεωρήθηκε ως αμαρτία, και ως αφύσικο φαινόμενο, ήταν η πτώση του Αδάμ που επέτρεψε την εισδοχή του θεσμού στο ανθρώπινο γένος. Στην ουσία εδώ πρόκειται για το δόγμα της πρωταρχικής αμαρτίας. Τα ίδια αισθήματα βρίσκονται επίσης στα γραπτά του Βασιλείου Καισαρείας και σε εκείνα του Γρηγορίου Ναζιανζηνού, που ήταν στενός, οικογενειακός φίλος.

Επιπροσθέτως, μια ακόμη σχετική θεωρία που ξεχωρίζει είναι ότι διαμέσου της χρήσης της δουλείας με μεταφορική λειτουργία, η κοινωνία και οι εκκλησιαστικοί Πατέρες, στην πράξη έδωσαν την σιωπηλή τους έγκριση στο θεσμό. Παραδόξως, ενώ η αρχαία δουλεία είχε αρχίσει να παρακμάζει, εξ αιτίας της έλλειψης πολέμων, ανάμεσα σε άλλους παράγοντες, η ανάπτυξη της μεταφορικής χρήσης της δουλείας μεταβλήθηκε σε ένα διανοητικό σύμβολο της σχέσης του ανθρώπου με το Θεό» και αντιστρόφως «αυτή η «δογματοποίηση» της δουλείας νομιμοποίησε και εξωράισε έναν απάνθρωπο θεσμό». Υπ' αυτήν την έννοια, αν η εκκλησία χρησιμοποιούσε αυτόν τον «κακό» θεσμό για να περιγράψει τη σχέση του ανθρώπου με τον Χριστό, τότε, πώς οι απλοί Χριστιανοί θα μπορούσαν να βρουν κάτι λάθος στη δουλεία; Πιθανώς ένας από τους κύριους εισηγητές αυτής της μεταφοράς ήταν ο απ. Παύλος, ο οποίος δίδαξε ότι όταν κάποιος βαπτίζεται, παραιτείται από κάθε αξίωση κοινωνικής θέσης και κατά ένα τρόπο, η ζωή του γίνεται μια τέτοια δουλείας στον Χριστό.

Σημείωση: Κείμενο βασισμένο σε άρθρο του Αμερικανού EricDenby.

Η δουλεία, λοιπόν, δικαιολογούνταν μέσω της χρήσης της ως μεταφοράς, ως κάτι το φυσικό στον άνθρωπο ή ως ένας ρυθμιστής κοινωνικός και οικονομικός. Επιπλέον, οι δικαιολογήσεις, επίσης ερμηνεύονταν σαν λόγια του ίδιου του Θεού μέσω των πρώτων Χριστιανών πατέρων και της κατανόησης της Γραφής. Ο Peter Garnsey δηλώνει ότι οι πρώτοι Χριστιανοί «κληρονόμησαν το πρόβλημα των Βιβλικών υποδουλώσεων, οι οποίες θεσπίστηκαν από το Θεό και, κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν θα μπορούσε η δουλεία να είναι κάτι το λανθασμένο, αφού ο Θεός ενεργεί με μυστηριώδεις τρόπους, οι οποίοι δεν είναι ποτέ άδικοι».

Επιπλέον, κατά κάποιους, το γεγονός ότι η Βίβλος, ως καθοδηγητικό κείμενο του Χριστιανισμού, δεν κάνει λόγο για την κατάργηση της δουλείας χρησιμοποιήθηκε από Χριστιανούς κοσμικούς ηγέτες για την συνέχιση της εξάσκησής της. Μάλιστα, υπάρχουν νόμοι στην Παλαιά Διαθήκη, που έχουν να κάνουν με «την αγορά, την μεταχείριση, και την απελευθέρωση δούλων». Ο Γρηγόριος Νύσσης, κατορθώνει

πλέον να χρησιμοποιήσει τη Γραφή στα κείμενά του, παραθέτοντας χωρία από αυτήν, όχι για να δικαιολογήσει τη δουλεία αλλά για να αποκηρύξει το θεσμό αυτό και να κάνει έκκληση για αποτίναξη της εξάσκησής της.

Η κλασική αντίληψη για τον Γρηγόριο Νύσσης και της άποψής του για τη δουλεία, είναι ότι, ειδικά στην Τέταρτη Ομιλία του στον Εκκλησιαστή, αποκηρύσσει την ιδιοκτησία σκλάβων αλλά δεν καλεί στην ουσία σε αποτίναξη του θεσμού. Ο Peter Garnsey που παρέχει μια ανάλυση αυτής της ομιλίας· δηλώνει ότι «ο Γρηγόριος αντλούσε από μια μακρά παράδοση «φιλελεύθερης» σκέψης τόσο στους παγανιστικούς όσο και στους χριστιανικούς κύκλους, υπογραμμίζοντας την κοινή ανθρώπινη φύση δούλων και κυρίων και της κοινής δυνατότητάς τους για επίτευξη της αρετής και της σωτηρίας» αλλά και ότι ο Γρηγόριος σταματά λίγο πριν να «ισχυριστεί ότι ολόκληρος ο θεσμός θα πρέπει να σταματήσει» ή να προτείνει στο ποίμνιό του να χειραφετήσουν όλους τους δούλους τους.

Πολλοί λόγιοι έχουν αποπειραθεί να αποδομήσουν τις πεποιθήσεις του Νύσσης, προσπαθώντας να βρουν τί μπορεί να άσκησε επίδραση στις απόψεις του περί δουλείας. Αρχικά μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για έναν ιδιαίτερα ευφυή φιλόσοφο, ο οποίος συνδυάζει την παράδοση της ελληνικής ρητορικής και την χριστιανική θεολογία με το ακόλουθο αποτέλεσμα: «η θεολογική σκέψη του πηγαινέι πολύ πιο πέρα από το σύγχρονό του περιβάλλον». Ο Γρηγόριος Νύσσης

πιστεύει, μέσω της, όσον το δυνατόν κατανόησής του του Θεού, ότι η δουλεία αποτελεί τουλάχιστον πολυτέλεια και δεν είναι αναγκαία για την οικιακή οικονομία, και ότι αντιβαίνει στις «ενέργειες του Θεού κατά τη δημιουργία, στην σωτηρία και την Εκκλησία» και τελικά είναι « ασύμβατη με το Ευαγγέλιο».

Στη συζήτηση για τις ερμηνευτικές του ικανότητες, ο J.Kameron Carter, θεωρεί πως η προσπάθεια του Γρηγορίου για κατάργηση της δουλείας ήταν συνυφασμένη με την ιδιαίτερη ικανότητά του να διαβάζει, να κατανοεί και να επι-κοινωνεί τις Γραφές. Ο Carter προβαίνει σε μια διάκριση/διάζευξη μεταξύ του Γρηγορίου και των άλλων Πατέρων από την Καππαδοκία, δίνοντάς μας το πλαίσιο, στο οποίο τοποθετείται η ερμηνευτική ικανότητα του Νύσσης. Υπογραμμίζει το γεγονός ότι, ενώ τόσο ο Βασίλειος Καισαρείας όσο και ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός είχαν το χάρισμα οι ίδιοι της ερμηνείας της Βίβλου, αυτοί οι δύο Πατέρες αποδέχονταν την δουλεία «ως μέρος της κοινωνικής τάξης» , ενώ οι απόψεις του Γρηγορίου Νύσσης σχετικά διέφεραν σε μεγάλο βαθμό.

Μια από τις πιο παραδοσιακές θεωρίες για τον Γρηγόριο εκφράζεται από τον Peter Garnsey. Το μήνυμα του Γρηγορίου είχε σκοπό «να επηρεάσει την συμπεριφορά του ακροατηρίου του απέναντι στους δούλους τους, αλλά δεν αποτελούσε ακριβώς πλήρης αποκήρυξη της δουλοκτησίας», κατά κάποιους χάνοντας ανεπιστρεπτί αυτήν την ευκαιρία. Ένα άλλο ζήτημα είναι το εξής: Τι ήταν αυτό που επέτρεψε στον Γρηγόριο να επιτεθεί σε ένα θεσμό, που ήταν σε μεγάλο βαθμό κοινός τόπος και ζωτικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας; Τρεις σημαντικές αιτίες κινητοποίησαν αυτή την ιδιαίτερα επαναστατική σκέψη: Η ικανότητα του Γρηγορίου να ερμηνεύει και να μεταδίδει τις Γραφές κατά έναν ευφυή και λογικό τρόπο, προβλεπόμενο και αρμόζοντα κατά την εποχή εκείνη. Επίσης οι ικανότητές του, ως εκπαιδευμένου ρήτορα, με τον κλασικό ελληνικό τρόπο και, τέλος, η επιρροή της μεγαλύτερης αδελφής του Μακρίνας, η οποία θεωρείται αγία της Ορθόδοξης εκκλησίας.

Η Τέταρτη Ομιλία στον Εκκλησιαστή

Όταν συζητάμε τις απόψεις του Γρηγορίου Νύσσης για την αποκήρυξη της δουλείας, ξεκινάμε με την Τέταρτη Ομιλία στον Εκκλησιαστή, που ευρέως θεωρείται η πρώτη αναφορά τόσο στη Χριστιανική όσο και στην παγανιστική γραμματεία που καλεί σε αποτίναξη του θεσμού. Η πραγματεία του γίνεται κατανοητή ως σπερματικό έργο στην μελέτη της αρχαίας δουλείας, ιδιαίτερα εντός του πλαισίου της αρχαίας Εκκλησίας. Εξ αιτίας της σημασίας της για την γενική μελέτη επάνω στον Νύσσης και την θεολογία του, παρατίθεται ένα ευμέγεθες τμήμα της ομιλίας:

335,5. Αγόρασα σκλάβους και σκλάβες. Τι εννοείς; Καταδικάζεις άνθρωπο σε σκλαβιά, ενώ η φύση του είναι ελεύθερη και διαθέτει ελευθερία βούλησης και αντι-νομοθετείς απέναντι στο Θεό, παραβλέποντας το νόμο Του για το ανθρώπινο είδος; Αυτόν που δημιουργήθηκε με ειδικούς όρους, να είναι κύριος της γης και έχοντας τεθεί κυβερνήτης από τον ίδιο το Δημιουργό-αυτόν βάζεις κάτω από τον ζυγό της δουλείας, αψηφώντας και πολεμώντας ενάντια στην θεϊκή εξουσία.

335,11. Έχεις λησμονήσει τα όρια της ευθύνης σου και ότι η εξουσία σου περιορίζεται σε έλεγχο επάνω σε όντα δίχως λογική. Διότι λέει (η Γραφή): «ας εξουσιάζουν επάνω στα φτερωτά πλάσματα και τα ψάρια και τα τετράποδα και τα έρποντα όντα» (Γεν. 1,26). Για ποιον λόγο πηγαίνεις πέρα από ό,τι υπόκειται σε εσένα και υψώνεις τον εαυτό σου απέναντι στο γένος που είναι ελεύθερο, θεωρώντας το ίδιο σου το είδος στο ίδιο επίπεδο με τα τετράποδα ή ακόμη και με τα χωρίς πόδια όντα; Έχεις υποτάξει όλα τα πράγματα στον άνθρωπο, δηλώνει η Γραφή μέσω της προφητείας και στο κείμενο καταγράφει τα υποτελή πράγματα βόδια και βοοειδή και πρόβατα (Ψαλμ. 8,7-8). Σίγουρα ανθρώπινα όντα δεν έχουν παραχθεί από τα βόδια σου; Σίγουρα αγελάδες δεν έχουν συλλάβει ανθρώπους; Τα άλογα κτήνη είναι οι μόνοι δούλοι της ανθρωπότητας. Αλλά αυτά για σένα δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία. Αυτός βλασταίνει από τη γη χόρτα για τα ζώα και χλοερά φυτά για την εξυπηρέτηση των ανθρώπων (Ψαλμ. 103,14). Αλλά με το να διαιρείς το ανθρώπινο είδος στα δύο με την «δουλεία» και την «ιδιοκτησία» έχεις γίνει αιτία να γίνει υπόδουλο στον εαυτό του και να είναι ιδιοκτήτης του εαυτού του.

336,6. Αγόρασα δούλους και δούλες. Με ποια τιμή, πες μου; Τι βρήκες στην πλάση που να αξίζει τόσο όσο αυτή η ανθρώπινη φύση; Τι τιμή έβαλες επάνω στη

λογικότητα; Σε πόσους οβολούς υπολόγισες το ισοδύναμο της ομοιότητας με το Θεό; Πόσους στατήρες έλαβες για το δημιούργημα που έπλασε ο Θεός; Ο Θεός είπε, ας φτιάξουμε τον άνθρωπο κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή μας (Γεν. 1,26). Αν είναι καθ' ομοίωση του Θεού και εξουσιάζει ολόκληρη την γη και του έχει δοθεί η αρχή επάνω σε όλα στη γη από τον Θεό, ποιος είναι ο αγοραστής του, πες μου; Ποιος είναι ο πωλητής; Στον Θεό και μόνο ανήκει αυτή η δυνατότητα· ή μάλλον ούτε και στο Θεό τον ίδιο. Γιατί τα ευλογημένα δώρα του, λέει, είναι αμετάκλητα (προς Ρωμ. 11,29). Ο Θεός λοιπόν δεν θα υποβίβαζε το ανθρώπινο γένος σε δουλεία, αφού ο ίδιος, όταν είχαμε υποδουλωθεί στην αμαρτία, αυτομάτως μας κάλεσε πίσω στην ελευθερία. Αλλά, αν ο Θεός δεν υποδουλώνει αυτό που είναι ελεύθερο, ποιος είναι αυτός που υψώνει την δική του ισχύ πιο πάνω από του Θεού;

Ο Γρηγόριος περιγράφει ένα ιδιαίτερα φιλοσοφικό και παραδοσιακά ελληνικό επιχείρημα κατά της ιδιοκτησίας των δούλων, χρησιμοποιώντας τις Γραφές για να το υποστηρίξει και την ερμηνευτική και ρητορική του ικανότητα για να φτάσει στην απόδειξη. Παρ' ό,τι η ομιλία έχει να κάνει με τον Εκκλησιαστή, τα αρχικά του ζητήματα τα ανευρίσκει κυρίως στα χωρία από την Γένεση, όπου εντοπίζει και ερμηνεύει την Γραφή, εναντίον της εγκαθιδρυμένης από τον άνθρωπο εξουσίας, ως προς την ιδιοκτησία σκλάβων. Παρά το γεγονός ότι κάποιοι μελετητές θεωρούν την Τέταρτη Ομιλία ως επίθεση εναντίον της δουλείας, αλλά όχι ως αίτημα για κατάργηση του θεσμού, φαίνεται να είναι όχι μόνο κεντρική για τα πιστεύω του Γρηγορίου για το θεσμό αλλά επίσης το πιο ξεκάθαρο και συμπυκνωμένο παράδειγμα της αποκήρυξής του.

Προβαίνει λοιπόν στο ερώτημα: πώς μπορείς εσύ «να καταδικάζεις άνθρωπο σε σκλαβιά, όταν η φύση του είναι ελεύθερη και διαθέτει ελεύθερη βούληση» δοθείσα σε αυτόν από τον Θεό; λέει λοιπόν ότι κάνοντάς το, οι δουλοκτήτες στην

πραγματικότητα «αψηφούν και στρέφονται εναντίον της θείας εξουσίας». Ο Γρηγόριος συνεχίζει, λέγοντας ότι οι δουλοκτήτες βρίσκονται σε ανταγωνισμό «με τον Θεό, αντιστρέφοντας το νόμο Του για το ανθρώπινο είδος» και βασιζόμενοι στην υποτιθέμενη υπεροχή τους επάνω σε άλλους ανθρώπους. Ο Γρηγόριος στη συνέχεια καταδικάζει του ιδιοκτήτες σκλάβων, λέγοντας ότι «έχουν ξεχάσει τα όρια της εξουσίας τους και τοποθετούν το δικό τους είδος στο ίδιο επίπεδο με τα τετράποδα όντα και ακόμη και με εκείνα που δεν έχουν πόδια» υπαινισσόμενος το χωρίο της 1:26 της Γένεσης, όπου δηλώνεται πως ο Θεός είπε «ας φτιάξουμε την ανθρωπότητα κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση με εμάς· και ας έχουν εξουσία επάνω στα βοοειδή και επάνω σε όλα τα άγρια ζώα της γης και επάνω σε κάθε ερπετό που έρπει επάνω στη γη». Ο Γρηγόριος Νύσσης ρωτά το ποιμνιό του πώς μπορούν και εναντιώνονται «στο ίδιο το είδος τους που είναι ελεύθερο» και υπογραμμίζει ότι «τα άλογα κτήνη είναι οι μόνοι δούλοι της ανθρωπότητας».

Σε αυτές τις δύο παραγράφους της ομιλίας του, ο Γρηγόριος παιδαγωγεί εκείνους που είναι ιδιοκτήτες δούλων, πιθανώς συγκρίνοντάς τους με τους αιρετικούς, εξ αιτίας του γεγονότος ότι πηγαίνουν ενάντια στην εντολή του Θεού για εξουσία επάνω στα κτήνη και τα τετράποδα πλάσματα. Κλείνει την δεύτερη παράγραφο με ένα ισχυρό κατηγορώ, δηλώνοντας ότι «με το να έχεις διαιρέσει το ανθρώπινο είδος στα δύο με τη «δουλεία» και την «ιδιοκτησία» έχεις γίνει αιτία να υποδουλωθεί στον εαυτό του και να αποτελεί ιδιοκτήτη του εαυτού του».

Επιπλέον, όπως η Kimberly Flint-Hamilton υπογραμμίζει, η Τέταρτη Ομιλία «διαθέτει ένα περίπλοκο φιλοσοφικό επιχείρημα βασισμένο στην παραδοχή ότι οι κύριοι και οι δούλοι είναι ίσοι στα μάτια του Θεού». Αυτή ήταν μια ιδέα γενικά αποδεκτή από τους Χριστιανούς την εποχή του Γρηγορίου. Επίσης, προσθέτει ότι ο Γρηγόριος, με φυσικό τρόπο πηγαίνει το επιχείρημα εναντίον της δουλείας πιο πέρα, λέγοντας ότι εάν δούλος και κύριος είναι εξίσου άνθρωποι τότε πώς δεν είναι ίσοι στα μάτια του Θεού και πώς είναι δυνατόν να είναι ο ένας υπόδουλος στον άλλο;

Στο κλείσιμο της ομιλίας, ο Νύσσης ρωτά τί τιμή έχει η ανθρώπινη ύπαρξη; Τί τιμή μπορείς να βάλεις «επάνω στην λογικότητα»; Εάν η ανθρωπότητα είναι φτιαγμένη κατ' εικόνα του Θεού, και έχει αποκτήσει εξουσία επάνω στα κτήνη και τα πτηνά, τότε ποιος πραγματικά μπορεί να λάβει εξουσία επάνω στους ανθρώπους εκτός από τον Θεό τον ίδιο; Όπως πολλοί μελετητές συμφωνούν, ο Νύσσης δείχνει πως μόνο ο Θεός έχει την κυριαρχία και την εξουσία των ανθρώπων. «Στον Θεό μόνο ανήκει αυτή η δύναμη ... ο Θεός λοιπόν θα υποβίβαζε τους ανθρώπους σε δουλεία, αφού ο ίδιος αυθόρμητα μας κάλεσε στην ελευθερία»; Στην πραγματικότητα, εάν ο Θεός είναι ιδιοκτήτης του ανθρώπου και ο άνθρωπος είναι ιδιοκτήτης άλλου

ανθρώπου, αυτός ο άνθρωπος νομίζει ότι είναι σαν Θεός; Αυτός είναι ο πυρήνας της Τέταρτης Ομιλίας στον Εκκλησιαστή του Νύσσης και μάλιστα θεμέλιο της θεολογίας του.

Υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις στην Τέταρτη Ομιλία, που αναδεικνύουν την περιφρόνηση του Γρηγορίου για την δουλεία, από την αποδοκιμασία του να μεταχειρίζονται άνθρωποι άλλους ανθρώπους ως βοοειδή, έως την ερώτησή του, πώς μπορεί κάποιος να θέσει τιμή επάνω στο κεφάλι ενός ανθρώπου, που έχει δημιουργηθεί καθ' ομοίωση του Θεού και με την αγάπη του Θεού και που όλες μαζί συγκροτούν την καταπληκτική και ατρόμητη επίθεσή του εναντίον της δουλείας. Και, ενώ κάποιοι μελετητές πιστεύουν ότι αυτή η επίθεση ήταν απλά ρητορική, υπάρχει ακόμη μεγάλη πιθανότητα ο Νύσσης να χρησιμοποίησε τις ικανότητες και το κύρος του για να καλέσει σε αποτίναξη της δουλείας, όπως ένας ξυλουργός θα χρησιμοποιούσε ένα τόρνο: ένα εργαλείο για να δημιουργήσει το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Η Τέταρτη Ομιλία στον Εκκλησιαστή και η παράθεση χωρίων από τις Γραφές.

Ο Γρηγόριος Νύσσης γενικά, κάνει εκτεταμένη χρήση της ερμηνευτικής της Βίβλου. Στο χωρίο 1:26 της Γένεσης ο Θεός παραχωρεί στον άνθρωπο κυριότητα επάνω στα κτήνη, τα πουλιά, τα ζώα και τα υπόλοιπα άλογα πλάσματα. Το χωρίο δηλώνει ότι ο Θεός έπλασε τον άνθρωπο καθ' ομοίωσιν Του και, στην Τέταρτη Ομιλία, ο Γρηγόριος θέτει το ερώτημα: τί τιμή μπορεί να βάλει ένας άνθρωπος επάνω σε έναν άλλο, σε έναν άλλο που δημιουργήθηκε από την χωρίς όρια αγάπη του Θεού. Αυτό το θέμα της δημιουργίας του Θεού είναι θεμελιώδες μοτίβο σε

πολλές περιπτώσεις της διδασκαλίας και των συγγραμμάτων του Γρηγορίου, αναφορικά με την δουλεία και την υποτέλεια. Και παρ' ό,τι και ο ίδιος χρησιμοποιεί τη δουλεία με μεταφορική σημασία, τόσο στην περίπτωση της υποδούλωσης του ανθρώπου στην αμαρτία όσο και σε εκείνη της υποτέλειας στον Κύριο, αυτές οι χρήσεις ήταν, μπορεί κανείς να πει, τυποποιημένα μεταφορικά εργαλεία για την διδασκαλία προς τα έθνη, της σχέσης του ανθρώπου με το Θεό και την αμαρτία, και όχι ως μέσο για τη δικαιολόγηση του θεσμού της δουλείας. Ο κύριος οδηγητικός παράγων στη θεολογία του Νύσσης για τη δουλεία, είναι το, πώς μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι έχει τέτοιου είδους εξουσία (όπως οι κύριοι στους δούλους), όταν μόνο ο Θεός την κατέχει. Επάνω σε αυτή τη βάση, ο Γρηγόριος ήταν σε θέση να παράσχει επιχειρήματα μέσω της Βίβλου για την κατάργηση της δουλείας, επιχειρήματα που εμφανίζονται συνεχώς στα έργα του και αποτελούν καταδίκη για πολλούς συγχρόνους του.

Πασχάλιο Κήρυγμα και πρόσκληση για χειραφέτηση.

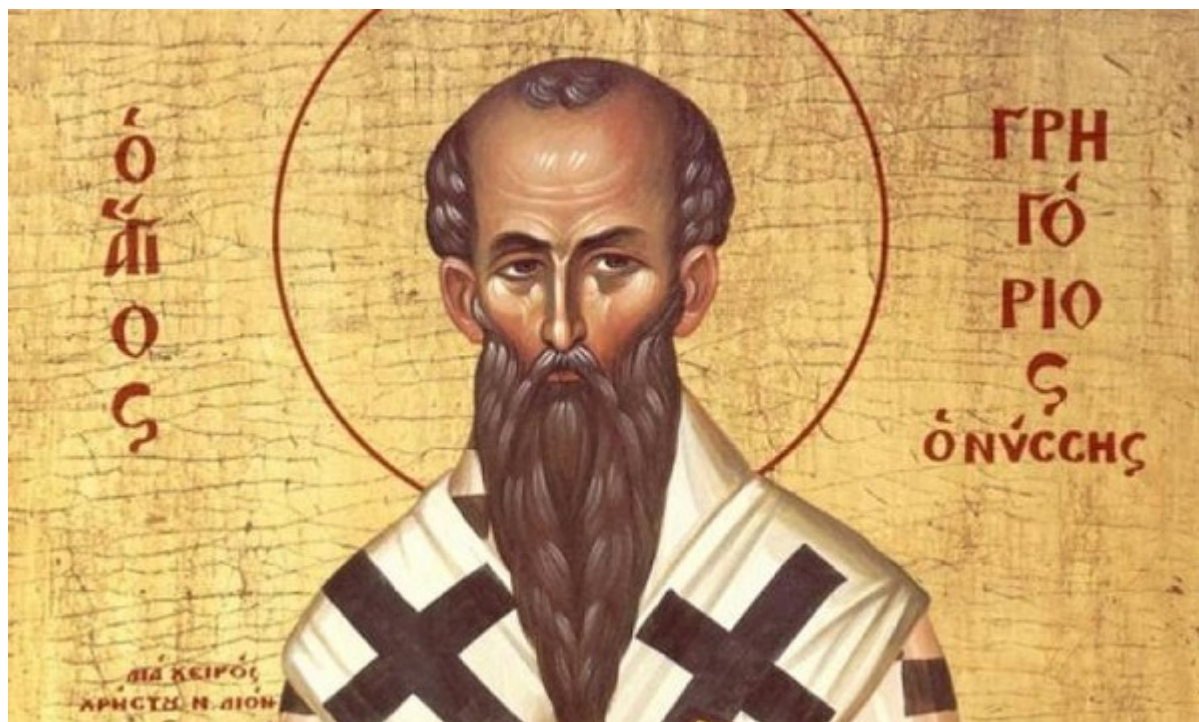
Εκτός των άλλων έργων του Γρηγορίου έχουν διασωθεί και κηρύγματα του Πάσχα ανάμεσα στα οποίες και η «In Sanctum Pascha», που περιέχουν αναφορές στη δουλεία. Ήταν συχνό και σύνηθες φαινόμενο για ευκατάστατους Χριστιανούς να χειραφετούν δούλους τους, κατά την περίοδο του Πάσχα, ως ένα δείγμα εφαρμογής του παραδείγματος του Χριστού. Η περίοδος του Πάσχα ήταν μια τέτοια, «που όλοι οι μύθοι παραμονής στην εξουσία ανακαλούνται». Το πασχάλιο κήρυγμα του Γρηγορίου ήταν έλαβε χώρα μάλλον το έτος 379 και πρέπει να ακολούθησε της Τέταρτης Ομιλίας στον Εκκλησιαστή. Ο Kameron Carter υποστηρίζει πως, κατά το κήρυγμά του, Ο Νύσσης συνδέει το θάνατο και την ανάσταση του Χριστού με εκείνη της αποτίναξης της δουλείας. Ο Γρηγόριος κηρύσσει ότι «ο φυλακισμένος απελευθερώνεται, ο χρεώστης συγχωρείται, ο δούλος χειραφετείται από την αγαθή και καλοσυνάτη διακήρυξη της Εκκλησίας, χωρίς κάποιο βάρβαρο χτύπημα και δίχως να ελευθερωθεί από τα χτυπήματα με άλλο χτύπημα αλλά χειραφετούμενος και αναγνωριζόμενος ως έχων ίση αξιοπρέπεια». Και μολονότι δεν διέταξε το ποίμνιό του να ελευθερώσουν τους δούλους τους, η γλώσσα που χρησιμοποιείται παραπάνω είναι ξεκάθαρη σαν να έχει πραγματικά γραφεί επάνω σε τοίχο. Ο Γρηγόριος Νύσσης καλεί σε χειραφέτηση των σκλάβων, όχι μόνο στην Τέταρτη Ομιλία αλλά επίσης στο In Sanctum Pascha ως μια ενέργεια που είναι σύμφωνη με τη διδασκαλία του Χριστού για έλεος και συμπάθεια και σύμφωνη απολύτως με τις Παλαιοδιαθηκικές εντολές.

Η Ρητορική στα Συγγράμματα του Γρηγορίου Νύσσης.

Οι επικοινωνιακές και ερμηνευτικές ικανότητες του Γρηγορίου με τις Ιερές Γραφές της Χριστιανοσύνης ήταν πασίγνωστες στην εποχής του. Έχει προταθεί ότι ο

Γρηγόριος είχε την τάση «να είναι λιγότερο κυριολεκτικός στην ερμηνεία του της Γενέσεως», πράγμα που του έδινε μια ανοικτή και δημιουργική ελευθερία με τις φιλοσοφικές του ιδέες. Ο ίδιος μελετητής, συνεχίζοντας παρέχει αποδείξεις ότι ο Γρηγόριος ακολουθούσε μια νεότερη πορεία «μεταξύ του κυριολεκτικού και του αλληγορικού», ψάχνοντας για φιλοσοφικές σημασίες στα λόγια του Θεού. Αντιθέτως ο J. Kameron Carter δεν συμφωνεί ότι αυτή η ικανότητα στην ερμηνεία οδήγησε πραγματικά τον Γρηγόριο να καλέσει σε αποτίναξη του θεσμού της δουλείας, αν και μάλλον απετέλεσε σημαντικό παράγοντα στην δόμηση της θεολογίας του. Μέσω της ικανότητας του στον τομέα της ρητορικής, ήταν σε θέση να επι-κοινωνήσει τις σκέψεις, τις επιθυμίες, και τα πιστεύω του, με έναν τόσο δραστικό τρόπο σε ένα ακροατήριο, που ήταν σε θέση να εκτιμήσει την υψηλή ρητορική.

Η ρητορική όμως του Γρηγορίου είναι μάλλον το δομικό χαρακτηριστικό που χρησιμοποιείται για τις θεολογικές, φιλοσοφικές και κοινωνικές του ανακοινώσεις. Ήταν σίγουρα κάτι περισσότερο από άσκηση στο κενό· βασισμένα στα λόγια και τις ενέργειές του, η ομιλία ήταν μια πραγματική κλήση για τους δουλοκτήτες να αποκηρύξουν το θεσμό και να χειραφετηθούν από μόνοι τους από τη δουλεία, των υλικών παθών. Στην Όγδοη ομιλία στον Εκκλησιαστή, διδάσκει «να μην είμαστε υποτελείς στις άλογες αισθήσεις και να γίνουμε ζώα και υπόδουλοι», και ότι, ο καθένας θα πρέπει να απορρίψει τα υλικά κτήματα και «αντί για φορέματα και δούλους και χρήματα να κατέχει την ψυχή του και να την εναποθέτει στο θησαυροφυλάκιο της αγάπης του». Διότι στο μυαλό του Νύσσης, το πραγματικό μονοπάτι για τη σωτηρία και ένας ισχυρότατος σύνδεσμος με το Θεό, αποκτάται με την απόρριψη των υλικών κτημάτων.

Αυτή η σύλληψη του πλούτου και των αποκτημάτων ο Γρηγόριος συνεχώς την επιβάλλει στα γραπτά του. Στην ομιλία του για τους Μακαρισμούς, δηλώνει ότι «γνωρίζουμε δύο είδη πλούτου στις Γραφές, ένα που πρέπει να επιδιώκουμε και ένα που πρέπει να καταδικάζουμε», και ότι για το να είναι κάποιος πραγματικά ελεύθερος, και αγιασμένος από την αγνή αγάπη του Θεού, ο ιδανικός τρόπος είναι «να πουλήσει όλες τις ιδιοκτησίες του... και να τα δώσει στους φτωχούς και «έλα ακολούθησέ με και θα έχεις θησαυρό στον ουρανό» και ότι αυτή είναι η ευλογημένη φτώχεια. Ο Νύσσης πηγαίνει ακόμη πιο πέρα, δίνοντας οδηγίες στο ποίμνιό του για το τι σημαίνει να είναι κάποιος φτωχός. Φτωχός «είναι αυτός που έχει ανταλλάξει τον υλικό πλούτο για τα χαρίσματα της ψυχής, που είναι φτωχός εξ αιτίας του πνεύματός του, που έχει απομακρύνει τα γήινα πλούτη σαν ένα βάρος» για να μεταβεί στον ουρανό και να είναι μαζί με τον Θεό».

Κατά τη διάρκεια των Ομιλιών στην Κυριακή Προσευχή, ο Γρηγόριος Νύσσης φτάνει στο σημείο να δίνει οδηγίες στους ακολούθους του, σχετικά με τους κινδύνους της βίας και της οργής εναντίον των υπηρετών. Κάνει και μια ομιλία επάνω στο χωρίο του κατά Ματθαίον 6:12, όπου λέγεται «και άφες ημίν τα οφειλήματα ημών ως και ημείς αφίεμεν τοις οφειλέταις ημών και μη εισενέγκης ημάς εις πειρασμόν αλλά ρύσαι ημάς από του πονηρού». Ο Γρηγόριος δεν εστιάζει στα χρέη χρημάτων και αγαθών, αλλά στις βλαπτικές ενέργειες που κάνουν οι άνθρωποι ο ένας εναντίον του άλλου, των οφειλών του ενός στον άλλο. Σε ένα σημαντικό χωρίο στην ομιλία του, ο Γρηγόριος υποστηρίζει πως «η καρδιά σου φλέγεται με θυμό...[και θέλεις] να τιμωρήσεις αυτούς που σε στενοχωρούν. Δεν στέκεσαι να σκεφτείς, όταν είσαι γεμάτος θυμό κατά του υπηρέτη [δούλου], ότι

δεν είναι η φύση η ίδια αλλά μια τυραννική δύναμη που διαχώρισε την ανθρωπότητα σε δούλους και κυρίους». Αυτό αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα της περιφρόνησης του Γρηγορίου για θεσμούς εγκαθιδρυμένους από τους ανθρώπους, οι οποίοι δημιουργήθηκαν από την ισχύ, την πλεονεξία, και τη μοχθηρότητα και συνεχίζουν να δημιουργούν και να διαιωνίζουν την δουλεία ανάμεσα σε άλλα κοσμικά δεινά.

Ο Νύσσης ήταν ένας θεολόγος ολκής και από κάποιους έχει αποκληθεί ως ο «Πατέρας των Πατέρων». Στάθηκε υπερασπιστής της ορθόδοξης Πίστης εναντίον των Αρειανιστών, συντέλεσε στο Δόγμα της Νίκαιας και βοήθησε στην αναγνώριση της Αγίας Τριάδας ως ενός Θεού και των προσώπων της ως της ίδιας ουσίας (υπόστασης). Με το έργο του, αξίως κέρδισε το σεβασμό τόσο του κλήρου όσο και των λαϊκών της εποχής του και όχι μόνο. Όταν συνδυάζουμε την φήμη του Νύσσης εντός της Εκκλησίας με τις ερμηνευτικές του ικανότητες στην Γραφή, μας δίδεται η εντύπωση πως κυριολεκτούσε και ήταν ξεκάθαρος στην έκκληση του για το τέλος της δουλείας. Η ασάφεια των προθέσεών του, ξεδιαλύνεται όταν τα εκκλησιαστικά του κείμενα τοποθετούνται μέσα στο περιβάλλον, στο οποίο υπάρχει και η επίδραση της αδερφής του Μακρίνας.

Αυτό που γίνεται ξεκάθαρο είναι η ομοφωνία ανάμεσα στους μελετητές, ότι κανείς πριν από τον Γρηγόριο δεν είχε μιλήσει για πλήρη κατάργηση της δουλείας, και δυστυχώς κανείς δεν σήκωσε αυτή τη σκυτάλη για εκατονταετίες.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Denby Eric, *The First Abolitionist? Gregory of Nyssa on Ancient Roman Slavery*, History 496, Gregory Smith, 2011.
- M.I. Finley, *Ancient Slavery and modern Ideology* (New York: Viking Press, 1980).
- Peter Garnsey, *Ideas of Slavery from Aristotle to Augustine*, The W.B. Stanford Memorial Lectures (Cambridge[England]: Cambridge university Press, 1996).
- Trevor Dennis, *Man beyond Price: Gregory of Nyssa and Slavery*», στο *Heaven and Earth: Essex Essays in Theology and Ethics* επ. Andrew Linzey και Peter J. Wexler (Worthing, West Sussex: Churchman Publishing Limited, 1986).
- Kimberly Flint-Hamilton, « Images of slavery in the Early Church: Hatred Disguised as Love?,» *Journal of Hate Studies* 2, αρ. 1 (2009): 40· D.B. Hart, « The Whole Humanity “ Gregory of Nyssa’s Critique of Slavery in Light of his Eschatology,» *Scottish Journal of Theology* 54, αρ.1 (2001).
- C.L. de Wet, «Sin as Slavery and/or Slavery as Sin? On the Relationship between Slavery and Christian Hamartiology in Late Ancient Christianity», *Religion and Theology* 17.1 αρ. 2 (2010).
- Joseph Hofbeck «Ethics and Mysticism of Slavery in Church Fathers»,στο *Studia*

Patristica (παρουσιάσθην στο Ενδέκατο Διεθνές Συνέδριο για τις Πατερικές Μελέτες που έλαβε χώρα στην Οξφόρδη, Leuven: Peeters pres, 1991.

- G. Turner, « The Christian Life as Slavery: Paul's Subversive Metaphor», The Heythrop Journal (May 28,2010).
- J. Kameron Carter, « Theology, Exegesis, and the Just Society: Gregory of Nyssa as Abolitionist Intellectual, Ex Auditu 22(January 1, 2006).
- Lionel Wickham, «Studies of the Homilies: Homilie Four» in Gregory of Nyssa, homilies on the Ecclesiastes: An English Version with Commentary and Supporting Studies: Proceedings of the Seventh International Colloquium on Gregory of Nyssa, επιμ. George Hall, μετ. Stuart George Hall(Berlin: Walter de Gruyter 1993).